

A cikket lektorálta:

dr. Pafkó Tamás

„Tóth Krisztián tanulmánya magas nyelvi igényességgel, jól felépített és elegáns vonalvezetéssel kalauzolja végig az olvasót a nagy genfi reformátor gyermekneveléssel kapcsolatos nézetein. Érdekfeszítő és inspiráló tablót fest a reformáció pedagógiájáról, és ha a sorok között figyelmesen olvasunk, gyakorlati megfontolásokat is magunkévá tehetünk saját gyermekeink hitbéli nevelésére vonatkozóan.”

Tóth Krisztián

KÁLVIN GYERMEKKÉPE ÉS PEDAGÓGIAI ÖRÖKSÉGE

Ez a cikk a befejező, harmadik része annak a sorozatnak, mely három nagy alak, először Comenius, majd Luther és végül most (magyarosan) Kálvin nevelési elveit veszi górcső alá. A francia reformátor, Jean Calvin esetében kerül még erőteljesebb hangsúly az egyéni felelősségre, olyan módon, hogy nemcsak a megtett dolgok minősége, hanem az elmulasztott dolgok hiánya is komoly figyelemztetés tárgya lesz. Megfigyelhető tehát, hogy „az egyén életét addig ismeretlen szigorral szabályozta, mintegy »e világi aszkézist« követelve híveitől”.¹ Mindezek hatását az alább ismertetésre kerülő nevelési alapelvekben is láthatjuk tükröződni.

1. Pukánszky Béla: A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben (Pécs: Iskolakultúra, 2005), 47. o.

A protestáns hivatásetika pedagógiai hatása

A középkori szerzetesi önsanyargató attitűdöt és gyakorlatot – módosításokkal ugyan, de – teológiája egyik vezérmotívumaként átveszi Kálvin, ami a születő nyugati kapitalizmus bölcsője lesz. A ránk bízott anyagi és – még fontosabb – kapcsolati „javakra” való hűség gondoskodás vagy más szóval az úgynevezett sáfárságszemlélet nemcsak a tőkefelhalmozásra, de az élet

minden területére, így a gyermeknevelésre is hatással volt. Ahhoz, hogy értsük ezt az összetett gondolkodásmódot és az ebből fakadó életgyakorlatot, érdemes összefoglalnunk, hogyan gondolkodott Kálvin a keresztény ember e világi javaihoz való hozzáállásáról. Ide kapcsolható be a korábban már Luthernél is említett protestáns sáfárságszemlélet. A reformációval egybeeső és némileg abból is következő újkor hajnalán

„A protestáns hivatásetika kiterjedt a munka világán túl a családi életre, benne a gyermeknevelésre is.”

Európa nyugati és északi részein megkezdődik a polgárosodás folyamata, és fokozatosan a múlté válik a tömeges szegénység vagy nyomor.² A gyarapodással és vagyonnal együtt járt a kapitalizmus szelleme, amit Max Weber is leírt híres művében.³ A protestáns hivatásetika kiterjedt a munka világán túl a családi életre, benne a gyermeknevelésre is.

Kálvin még jobban aláhúzza a szülői sáfárság-szemléletet, mely a puritanizmus hivatásetikájában csúcspontot ér el később. Az úgynevezett Werkheiligkeit-felfogás hatása említésre méltó a neveléstéma kapcsán. Ennek jelentése magában foglalja a jótettek szerepét a megszentelődésben, melynek eszköze, dektora a rendszeres önvizsgálat.⁴ A Werkheiligkeit félreérthető lehet, ha cselekedetek általi üdvözülés-ként értelmezzük. A kálvinista koncepció nem veti el a jótettek szerepét a keresztyén ember életében, csak nem az üdvösség elérésének eszközeként, hanem abból fakadó következményként definiálja. Így véleményem szerint Max Weber nyomán, aki egyébként élelátással és helyesen leírta többek között a protestáns etika és az e világi aszkézis (innerweltliche Askese) összefüggéseit, tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy ez a fajta protestáns etika a jótetteket a római egyházhoz hasonló üdvyszerző módon hangsúlyozná.⁵ Nincs erről szó, még akkor sem, ha Weber szerint az ilyen ember „üdvözülését, pontosabban üdvözülésről való bizonyosságát maga csinálja”.⁶ A cselekedetek szerepe mégsem elhanyagolható mint jelzőrendszer az üdvbizonyosság szempontjából,⁷ így egy gyermek hitre való nevelésében sem hagyható ki az igény, hogy „a hatékony hit (fides efficax) kifejeződése [...] érzésektől független, lemérhető” legyen.⁸

2. Pukánszky, i. m.

3. Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* (Budapest: Gondolat, 1982).

4. Szűcs Ferenc: *Teológiai etika* (Budapest: Református Zsinati Iroda, 1993).

5. Ilyen például az ún. Actus Poenitentis vagy bűnbánó cselekedetei. Forrás (KEK-1491): <https://archiv.katolikus.hu/kek/keko1420.html#K1491>. (Letöltés: 2022. január 15.)

6. Weber, 157. o.

7. Erről tesz bizonyosságot Pál apostol az Efezusi levélben: „Mert az ő alkotása vagyunk, akiket Krisztus Jézusban jó cselekedetekre teremtett, amelyeket előre elkészített Isten, hogy azok szerint éljünk.” (Ef 2,10)

8. Szűcs, 108. o.

Szülői szerep, gyermekkép

Kálvinnál – ahogy Luthernél – sem kevesebb a szülői szerep, mint élethivatás. Híres *Institutio*jában több fejezetben is említést tesz a nagy reformátor a házasság, család és gyermeknevelés témákról más komoly teológiai kérdések mellett. A keresztségről⁹ szóló részben úgy fogalmaz, hogy „még maguk a kisgyermek is magukban hordozzák kárhozzátukat az anyaméhtől kezdve, és bár romlottságuk gyümölcsét még nem teremhették meg, a romlottság magja mégis bennük van”.¹⁰ Felfogásában érezhető a Luthernél is megjelenő ágostoni hatás, mely szerint bár effektíve nagyon ifjú korban a konkrét bűnelkövetés még nem manifesztálódik, a gyermeki létállapot is magában hordozza a romlottság csíráját. E fenti idézet és az erre adott megoldási javaslatok – lásd például csecsemőkeresztelés gyakorlata – kapcsán több érdekes téma is adódik, mellyel nem tudunk behatóbban foglalkozni ezen a helyen. Ezek főleg a gyermekkeresztésről vagy a csecsemőhalandóságról alkotott nézetek.¹¹

9. Negyedik könyv (*Institutio*), 15. fejezet. Emellett még az egyházfegyelemről szóló 12. fejezetben is szót ejt például házasságról, családról, tisztaságról – kora római katolikus egyházának cölibátuskritikája kapcsán.

10. Kálvin János: *Institutio Christianae religionis = A keresztyén vallás rendszere*, II. köt. (Budapest: Kálvin, 2014), 380. o.

11. A méhen belüli, tehát magzati vagy újszülöttkorban elhalt csecsemők lelki üdve kérdéskörében nagyobb összhang, egyetértés és konszenzus mutatkozik. A keresztség kapcsán már más a helyzet.

„A szeretet újszövetségi parancsának része tehát mind a hatóságok, mind a szülők iránti engedelmesség.”

Visszaulva még egy gondolat erejéig a korábban Luthernél is felmerült kérdésre, mely szerint a gyermekek „bent vagy kint” vannak Isten országa tekintetében, Kálvin egyértelműen egyfajta belső körhöz sorolja a hívő szülők gyermekeit, akiket keresztségre ajánl, és ezt az álláspontot szövetségteológiai¹² érvekkel próbálja megtámogatni. Így egyfajta nagy családként tekint az egyházi, gyülekezeti közösségekben nevelkedettekre. Ez a nézet most abból a szempontból fontos, hogy értjük a nagy reformátor gyermekképét és azzal szorosan összefüggő, abból fakadó nevelési elveit. Luther keresztségértelmezése rokon vonásokat mutat Kálvinéval, de azért jelentős különbségeket is, nem beszélve Comeniusról, aki szimpatizált az anabaptista, tehát hitvalló bemeztést szorgalmazó és gyakorló tanítással.

Magyar Balázs Dávid Kálvin-kutató, akinek szakterületei közé tartoznak a nagy francia reformátor házassággal, családdal, gyermekneveléssel kapcsolatos meglátásai, Genf¹³ városának átformálása kapcsán mutatja be, hogy a szülői gyakorlati példaadás megnyilvánulhatott a közös templomba járásban éppúgy, mint a mindennapi élet egyéb területein is.¹⁴ A Szentírás szereplői is jó példák lehetnek, bár az ősatyák családi életét érdemes némi egészséges kritikával szemlélni – véli Kálvin, aki „szerint a szülők példamutató élete is elengedhetetlen a gyermekek vallásos nevelésében. [...] Kálvin nemcsak a szülők istentiszteleten való rendszeres jelenlétét kívánta példaként állítani a gyermekek részére, hanem egyaránt fontosnak tartotta a szülők példamutatását, mind a hétköznapi életvitellel, mind pedig helyes hivatásválasztással kapcsolatban is.”¹⁵

Efezusi levélhez fűzött kommentárja mellett Kálvin Római levélről írott magyarázatában is található több utalás a szülői hatalomra. A 13. részben Pál apostol

azt fejti ki, hogy minden hatalom Istentől van, majd rátér ennek gyakorlati megvalósulására, mely szerint a törvény betöltése maga a szeretet. A 9. vershez kapcsolódóan, melyben az apostol a tízparancsolatból idéz, Kálvin fontosnak érzi megemlíteni külön is a szülők tiszteletét – olyan érzést keltve, mintha „kiegészítené” az apostolt, vagy legalábbis elhallgattatná az esetleges akadékoskodó ellenvetéseket, melyek kiskaput keresnének e témában. „Mert ez: ne paráználkodjál stb.¹⁶ Ebből nem lehetne összeállítani, hogy miféle parancsolatokat tartalmaz a második tábla, mert a végén hozzáteszi azt is, és ha valamely más parancsolat van. S mellőzte a szülők tisztelésére vonatkozó parancsolatot. Holott képtelenségnek találhatjuk, hogy éppen azt a parancsolatot hagyta el, amelyik a legszorosabban a tárgyhoz tartozik.”¹⁷ Érdekes módon itt Kálvin annak a hiányát veszi észre, amit nem közöl a szentírási szöveg a felsorolásban, nevezetesen a szülők iránti tiszteletadás fontosságát. Erre vonatkozóan a vershez írott kommentárja végén újra visszaulva rá, hogy „amit pedig elhallgatott, azt oda kell értenünk...”¹⁸ A szeretet újszövetségi parancsának része tehát mind a hatóságok, mind a szülők iránti engedelmesség. Összegezve láthatjuk, hogy mind a polgári, mind a családi élet területén megnyilvánuló közrend magas fontossággal bírt Kálvinnál. Az erre irányuló, ezt segítő pedagógiát szorgalmazta tanításaiban is.

A puritán nevelési ethosz

A reformáció az angolszász vidékeken, később a tengerentúlon (Új-Angliában) egy sajátos lelkeségi irányzatot szült. Ez volt a puritanizmus, melynek követői, gyakorlói és tagjai „az e világi boldogulást [...] az anyagi javak felhalmozását életcélként, »hivatásként« élik át, de ezeket a földi javakat nem személyes igényeik kielégítésére fordítja, hanem családjá, gyermekei jövőjének megalapozására”.¹⁹ Említés szintjén persze

12. Nézetét bőszégesen kifejti az *Institutio sacramentorum*-ról, illetve keresztségről írott fejezeteiben.

13. Nehéz lenne nem észrevenni e svájci hely kapcsán a Kálvin által nagyra becsült kora keresztény gondolkodó, Ágoston egyik fontos művének, *Az Isten városáról – De civitate Dei* – című alkotásának hatását.

14. Magyar Balázs Dávid: „Genf városának világitó lámpásként kellene ragyognia» – A keresztyén házasság és gyermeknevelés társadalomformáló szerepe Kálvin Efézus kommentárjában és igehirdetéseiben” in *Tanulmányok Kálvinról és magyarországi jelenlétéről* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, 2011).

15. Uo., 29. o.

16. A fenti igevers teljes kontextusa így hangzik: „Mert ez a parancsolat: »ne paráználkodj, ne ölj, ne lopj, ne kívánd a másét«, és bármi más parancsolat ebben az igében foglalható össze: »Szeresd felebarátodat, mint magadat!«” (Róm 13,9.)

17. Kálvin János: *A Római levél magyarázata* (Budapest: Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje, 1954), 276. o.

18. Uo.

19. Pukánszky, 47. o.

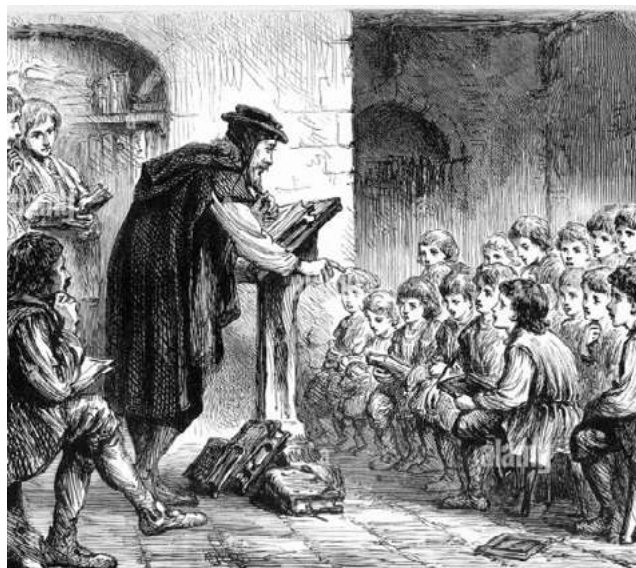

„A puritanizmus gyermeknevelésre vonatkozó hatása minden áldása mellett vegyesen értékelhető.”

fontos megjegyezni, hogy a puritán gondolkodásmód és szigorú, szorgalmas életgyakorlat hatása elérte a Kárpát-medencét is. A híres 17. századi erdélyi pedagógus, Apáczai Csere János is egy jó magyar példa, kapcsolódó vonatkozás.

A puritanizmus gyermeknevelésre vonatkozó hatása minden áldása mellett vegyesen értékelhető. Természetesen – mint a legtöbb dolog esetében – tapasztalhatók előnyei és hátrányai is. A rendszerezettség, következetesség és igei megalapozottság mindenképpen pozitívumként említendő (bár ezeket is lehet olykor túlzásba vinni – lásd törvényeskedés), ugyanakkor a szenvedélymentesség, az érzelmek kimutatásának hiánya és a túlzott racionalitás is a puritán ethosz része, – adott esetben – nem szándékolt hatása. Pukánszky Béla találóan foglalja össze három pontban az ezen eszme gyermekképre ható összetevőket: „Több tényező befolyásolja a puritanizmus gyermekképét: először a gyermek eredendően bűnös mivoltáról szóló augustinusi–lutheri dogma pesszimizmusa. Másodsorú viszont a gyermeknek tulajdonított érték, ami abból fakad, hogy úgy tekintenek rá, mint szülei hivatásának és közösségbeli szerepének jövőbeli folytatójára. Harmadszor pedig a »kiválasztottság«-ról szóló kálvini tanítás.”²⁰

A nevelés e felfogásában észrevehető tehát mind a lutheri, mind pedig a kálvini szellemi örökség; lelkiismereti kérdéssé teszi a szülőben – és a pedagógusban is – a gyermek hatékony instruálását, istenfélő életgyakorlatra való vezetését. Ha sikeresnek bizonyul ez a fajta szigorú pedagógia, a puritán nevelés hatására a kívánt végeredmény egy „belülről vezérelt” felnőtt lesz, akinek a lelkiismereti „iránytűje” már önmagának jelez, a korábbi külső, szülői útmutatás helyett.²¹ A reformátori lelki hagyománnyal jól párhuzamba állítható ez a gondolat, de érdemes szem előtt tartani, hogy a cél elsősorban ne az erkölcsi „kozmetikázás” legyen; az érett, önmagát vezetni képes, jóra törekvő, szocializációja során Isten törvényét interiorizáló²² fiatalok nevelése – ugyan szándékolt, de – áldott követ-

kezmény lehet csupán. „Ha valakit nem »ragadott meg a Krisztus Jézus« (Fil 3,12), annak a számára mindezek²³ teljesíthetetlen követelmények lennének, ezért teljesen értelmetlen lenne akármelyiket is oktatási vagy nevelési célul kitűzni.”²⁴

A káté „jógyakorlata”

A reformáció nyomán a gyermek hitre nevelésében a keresztyén családi fészkek és iskolai hitoktatás mellett az egyházi, templomi közösség is fontos szerepet játszott. Ezek a helyek, terek, felületek természetesen összekapcsolódtak, tehát a hétköznapiak során az otthonokban ismételt és megtanult hitcikkelyeket, teológiai tartalmú kérdésekre adott helyes feleleteket a templomban alkalmanként kikérdezték. A jó rendet támogató tanítási formát vagy alakot használták erre a célra, melyet káténak neveztek.²⁵ „A káték nemcsak azt mutatják meg, hogy mit tanított egy ember, hanem azt is, hogy gyermekkoruk óta mily tanítással láttunk el egyformán tudóst és tudatlant, hogy e tanítás minden

23. Ez alatt a szerző – Németh Dávid – például az örömmel meghozott és javadalmazás nélküli jötteteket érti, valamint a hátrány estén is megnyilvánuló kiállást, a viszonzást nem váró szeretetet és a mások megmentéséért hozott áldozatokat is. (Németh Dávid: *Vallásdidaktika – A hit- és erkölctan tanítása az 5–12. osztályban* [Budapest: KRE–L’Harmattan, 2017].)

24. Uo., 329. o.

25. Kálvin János: *A genfi egyház kátéja – A keresztyén tudomány tankönyve gyermekek számára* (Pápa: Főisk. Ny., 1907).

20. Uo., 49. o.

21. David Riesman: *A magányos tömeg* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983), 106. o.

22. Az interiorizáció fogalma alatt a következőt értem: „viselkedési szabály elsajátítása; valamely norma ösztönössé válása”. Forrás: <https://idegen-szavak.hu/interiorizacio>. (Letöltés: 2022. január 21.)

„Ez a típusú konkrét pedagógiai eszköz mindhárom nagy gondolkodó életében fontos összekötő kapocs.”

hívőre nézve a keresztyén közösség ünnepélyes jelképe gyanánt szolgáljon.”²⁶ A káténak tehát Kálvin olvasatában egy általános tanítási eszköznek kell lennie az egyházi közösségen belül, válogatás nélkül annak minden ifjú tagja felé, illetve mint fontos jelentéshordozó, a hit ismeretét magában foglaló jelkép is jelenjen meg a közösség életében.

Ez a rendszeres gyakorlás volt hivatott a felnövekvő generációkat hitismeretre segíteni és felkészülni egy ünnepélyes, templomi közösség előtti alkalomra, a konfirmációra – annak megerősítésére, hogy valóban megértették a tanultak tartalmát. Már Kálvin is látta, hogy az általános katekizálás ugyan nem lesz minden esetben „sikeres”, nem eszközöl minden gyermekben üdvözítő hitet, mégis vallotta, hogy „mi, kik az egyház megjavításán fáradozunk, mindenütt szívvel-lélekkel rajta vagyunk, hogy a katekizálásnak, mely a pápaság alatt ezelőtt néhány évszázaddal kiment a divatból, mintegy újra megadjuk a polgárjogot”.²⁷ Ezek nyomán nem állíthatjuk, hogy a gyermekek nevelésében fontos pedagógiai szereppel bíró kérdés-felelet alapú káték teljes mértékben forradalmiak lettek volna ekkor az egyháztörténelem korábbi szakaszaihoz képest, de Kálvin iménti szavai nyomán azt mindenképpen láthatjuk, hogy az egyház elhagyva kora keresztyén, ősgyülekezeti katekizálási gyakorlatát, sokáig nem használta e fontos és áldott eszközt. Azt mondhatjuk tehát, hogy újra elterjedt e „szent intézmény”, a kátégyakorlat, melyet a katolikus egyház vagy megszüntetett vagy a reformátor szerint nem helyesen használt.²⁸

Természetesen már Luther is jelentetett meg kátét, sőt a „reformáció – metodikailag nézve – mindenekeelőtt Luther kátéi által hatott, és különösképpen a kérdés-felelet formában megfogalmazott Kis káté által”.²⁹ A reformáció „katechetikai főművének”³⁰ titulált lutheri munka mellett például Comenius sárospataki munkásságához is fűződött nem is egy kátékiadás.³¹

26. Uo., 4. o.

27. Uo., 6. o.

28. Uo.

29. Németh Dávid – Kaszó Gyula (szerk.): *Vallásdidaktikai szövegyűjtemény* (Budapest: KRE Hittudományi Kar, 2001), 151. o.

30. Uo.

31. *A Heidelbergi Káté története Magyarországon* (Budapest: Református Egyház Zsinati Irodája, 1965).

Így elmondható, hogy ez a típusú konkrét pedagógiai eszköz mindhárom nagy gondolkodó életében fontos összekötő kapocs. Olyan örökség ez, mely számos kiadást megélt, és napjainkig is használható formában manifesztálódott.

„A bölcs tanítás az élet forrása a halál csapdájának kikerülésére.” (Péld 13,14)

Felhasznált irodalom

- ◆ *A Heidelbergi Káté története Magyarországon* (Budapest: Református Egyház Zsinati Irodája, 1965).
- ◆ Kálvin János: *A genfi egyház kátéja – A keresztyén tudomány tankönyve gyermekek számára* (Pápa: Főisk. Ny., 1907).
- ◆ _____ *Institutio Christianae religionis = A keresztyén vallás rendszere*, II. köt. (Budapest: Kálvin, 2014).
- ◆ _____ *A Római levél magyarázata* (Budapest: Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje, 1954).
- ◆ Magyar Balázs Dávid: „»Genf városának világító lámpásként kellene ragyognia« – A keresztyén házasság és gyermeknevelés társadalomformáló szerepe Kálvin Efézus kommentárjában és igehirdetéseiben” in *Tanulmányok Kálvinról és magyarországi jelenlétéről* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, 2011).
- ◆ Németh Dávid: *Vallásdidaktika – A hit- és erkölcsstan tanítása az 5–12. osztályban* (Budapest: KRE–L’Harmattan, 2017).
- ◆ Németh Dávid – Kaszó Gyula (szerk.): *Vallásdidaktikai szövegyűjtemény* (Budapest: KRE Hittudományi Kar, 2001).
- ◆ Pukánszky Béla: *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben* (Pécs: Iskolakultúra, 2005).
- ◆ Riesman, David: *A magányos tömeg* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983).
- ◆ Szűcs Ferenc: *Teológiai etika* (Budapest: Református Zsinati Iroda, 1993).
- ◆ Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* (Budapest: Gondolat, 1982).

Online források:

- ◆ baptistaoktatás.hu
- ◆ szentiras.hu/RUF